

SPOLUPRÁCA A VZŤAHY MEDZI HLINKOVOU GARDOU A SLOVENSKOU ARMÁDOU (1939 – 1941)

IGOR BAKA

BAKA, I.: Co-operation and Relations between Hlinka's Guard and Slovak Army (March 1939 – 1941). *Vojenská história*, 6, 1, 2002, pp 110 – 122, Bratislava.

The published work deals with the problems of development of relations and co-operation between the Hlinka's guard and the Slovak Army from March 1939 to 1941. The study follows the importance of the Hlinka's guard in permanent militarisation of the society that „together with the concentration of political power and everywhere present censorship completed the basic outlines of the totalitarian state“. The author refers to the fact that development of relation and co-operation between the Army and the Hlinka's guard was determined by the experience gained even during the so-called small war when their mutual rivalry and radical approach of the Hlinka's guard were shown in involvement to practical assuring of security and defence of the State. Although as if the problems of the relation and co-operation of the Army and the Hlinka's guard connected with the war against Poland were pushed into the background. Their real existence led besides other to the incorporation of the Hlinka's guard into defence system within the organised paramilitary training at the beginning of January 1940. *Military History. Slovakia. World War II. 1939 – 1941. Hlinka's Guard. Slovak Army.*

Pôsobenie a činnosť paramilitantnej organizácie Hlinkova garda (HG), ktorá predstavovala jeden z hlavných mocenských nástrojov politiky ľudáckeho režimu na Slovensku v rokoch 1938 – 1945, slovenská historiografia ešte komplexne nespracovala. Doterajší výskum tejto problematiky si všimá najmä obdobie od vzniku HG v roku 1938 až po salzburské rokovania v lete 1940. Dôraz sa pritom kládol na vývoj vzťahov vnútri ľudáckeho tábora, ktorý prebiehal v znamení mocenského zápasu dvoch línií, tzv. konzervatívnej a pronacisticky orientovanej radikálnej, sústredenej práve okolo HG.¹ Táto štúdia analyzuje len jeden partiálny problém, a to praktické prejavy vzťahov a spolupráce medzi HG a slovenskou armádou pri zabezpečovaní vonkajšej a vnútornej bezpečnosti štátu. Pritom sleduje, ako sa menil význam HG z pohľadu potrieb armády (napr. jej miesto v mobilizačných plánoch armády, pri obrane hraníc...). V tejto súvislosti si všima tiež postoj armády k vlastným, najmä politickým ambíciám HG. Veľká pozornosť je venovaná pokusom o zavádzanie brannej výchovy, analýze jej cieľov a charakteru, ktorej praktická realizácia predstavovala jeden z prejavov permanentnej militarizácie spoločnosti, ktorá spolu s koncentráciou politickej moci dotvárala základné kontúry ľudáckeho režimu.

Prvé oddiely Hlinkovej gardy hlásiace sa k odkazu militantnej a fašizoidnej organizácie Rodobrana vznikali spontánne v lete 1938, v čase, keď na Slovensku vrcholila agitácia Hlinkovej slovenskej ľudovej strany (HSLS) za vyhlásenie autonómie. Z ilegality však HG vystúpila až po 6. októbri 1938, keď sa začala formovať na agresívne, netolerantné hnutie v pozícii pomocného politického nástroja HSLS, pri presadzovaní totalitného poriadku na Slovensku. Činnosť HG v období autonómie charakterizovali často svojvoľné represívne zásahy proti odporcom nastupujúceho režimu, protižidovský radikalizmus a fanatická čechofóbia. Postavenie

¹SUŠKO, L.: Hlinkova garda od svojho vzniku až po salzburské rokovania (1938 – 1940). In: Zborník Múzea SNP, II, Banská Bystrica, 1969, s. 167 – 262; KORČEK, J.: S menom vodcu na štíte. Vznik, pôsobenie a zámery Hlinkovej gardy. In: *Historická revue*, IV, 1993, č. 6, s. 17 – 18.

HG sa ešte zvýraznilo, keď Tisova autonómna vláda s okamžitou platnosťou rozpustila všetky občianske polovojenské a telovýchovne branné organizácie. V plánoch ľudáckych predstaviteľov HG figurovala ako nositeľka jednotnej nacionálnej ideológie. Jej úlohou bolo prevychovať slovenský národ, a to v duchu ideológie ľudáctva, vodcovského princípu a politickej línie vládnucej štátostrany. Dôležitú úlohu v tomto procese mala zohrávať branná výchova, ktorej ideály ľudáci prispôbili potrebe šíriť bojovný militarizmus ako prostriedok na dosiahnutie jednoty národa. Predvojenská výchova mala byť zverená Hlinkovej mládeži (HM)², ktorá združovala mládež od 6 do 18 rokov. Vojensko-politický význam HG pritom narástol už po Viedenskej arbitráži a odstúpení južných a východných území Maďarsku. Ľudáci, nespokojení so zabezpečením obrany Slovenska, chceli HG už v tomto období ozbrojiť a využiť ako akúsi alternatívu čs. brannej moci. Je pochopiteľné, že predstavy, ktoré mali o podmienkach efektívnej vojenskej obrany, nie celkom korešpondovali s predstavami Ministerstva národnej obrany (MNO) v Prahe. Predstavitelia MNO si veľmi dobre uvedomovali, že rozpustenie HG neprichádza do úvahy, preto sa ako kompenzácia javil jej postupný prechod pod drobnohľad čs. brannej moci. Usmerňovať prácu v HG sa MNO pokúšalo prostredníctvom slovenských dôstojníkov – inštruktorov pridelených k HG. Slovenskí politickí reprezentanti, naopak, mali s vojenským velením HG úplne opačný zámer, a to v úsilí vytvoriť základy budúcej slovenskej armády.³

Po vzniku slovenského štátu 14. marca 1939 predstavovala otázka spolupráce medzi armádou a HG jednu z najviac frekventovaných tém ľudáckej propagandy: „Naší chlapci, vycvičení v HG, len na vojne dostanú punc vojaka, ktorý z nich urobí celých mužov a po skrátenej prezenčnej službe zase v gardách budú pestovať a udržiavať vlastnosti, ktoré v zlých chvíľach premenia národ v jediného obetavého vojaka. Vojsko spolu s HG zdisciplinuje celý slovenský národ, ako si to želá hlava štátu, ministerský predseda Dr. Jozef Tiso.“ Teda tak, aby sa každý „Slovák“ stotožnil s presvedčením, „že blaho národa a štátu je každému z nás najvyšším zákonom“.⁴ Vo vzťahu k armáde sa však nevyklúčovali ani iné možnosti spolupráce, najmä v čase vojnového stavu. Na druhej strane napriek všadeprítomnej propagande, ktorá deklarovala neotrasiteľnú jednotu slovenského vojska a HG, zostávalo otáznne, či slovenskí dôstojníci, vychovaní v duchu čs. demokratických zásad, nájdu pochopenie pre ideologické poslanie, úlohy, a v neposlednom rade aj politické ambície HG a nebudú v nej vidieť len konkurenciu vlastnej armády.

Spoluprácu s HG do budúcnosti výrazne determinovali skúsenosti, ktoré armáda nadobudla už počas tzv. malej vojny. Účasť nevojenských jednotiek a dobrovoľníkov pri obrane východného Slovenska podrobne opísal J. Korček⁵, ja sa obmedzím len na analýzu niektorých skutočností. Chaos v evidencii záložníkov, spôsobený rozpadom a reorganizáciou čs. útvarov, diktoval zo strany MNO potrebu zaradiť HG do obranných akcií. Za daných okolností sa MNO rozhodlo mobilizovať prvý sled zálohy, teda ročníky 1932 – 1936, a to len z východoslovenských okresov.⁶ V ten istý deň, teda 15. marca 1939 nariadil nový hlavný veliteľ HG A. Mach celoštátnu brannú pohotovosť, a to ako dôsledok pokračujúcich pokusov maďarských jednotiek o narúšanie hraníc. Miestne jednotky stávali vo východoslovenských okresoch strážne a po-

²Pôvodne predstavovala aj HM súčasť HG. K ich rozdeleniu došlo až na základe zákona o HG zo 4. júla 1940. Slovenský zákonník 1940, zákon 166 Sl. z.

³ANGER, J.: Vznik Slovenskej armády v roku 1939. In: Z vojenskej histórie Slovenska 1918 – 1948. Zborník vedeckých štúdií. Trenčín 1994, s. 59 – 85; ČAPLOVIČ, M.: Čs. dôstojníci – Slováci v službách Hlinkovej gardy (november 1938 – marec 1939). In: Slovensko a druhá svetová vojna. Zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie v Bratislave 29. – 31. mája 2000. Bratislava 2000, s. 105 – 116.

⁴Slovák, 2. 4. 1939.

⁵KORČEK, J.: Účasť nevojenských jednotiek a dobrovoľníkov pri obrane východného Slovenska. In: Malá vojna. Príspevky a materiály z konferencie v Michalovciach 30. 3. 1993. Bratislava 1993 (Účasť...), s. 34 – 46.

⁶Vojenský historický archív Praha, fond (f.) Zbierka – Slovenská armáda (1939 – 1945), číslo krabice (č. k.) 15, číslo jednice (č. j.) 22 558, povolanie záložníkov do činnnej služby, bez dátumu.

chôdzkové oddiely a zapájali sa tiež do ochrany štátnych hraníc. 23. marca, teda v deň maďarského útoku, nariadilo Hlavné veliteľstvo (HV) HG vytvoriť ozbrojené jednotky, a to v regiónoch, v ktorých neprebehla mobilizácia odvodových ročníkov. V dôsledku následného prímeria však už tieto jednotky do bojových akcií v plných počtoch priamo nezasiahli. Napriek tomu bolo prostredníctvom organizačnej štruktúry HG mobilizovaných spolu 27 682 vojakov a 21 703 nevojakov.⁷

Jednotky HG, ktoré boli využité na vojensky ohrozených územiach, boli podriadené vojenskému veleniu. Gardisti boli využívaní najmä na strážne a opevňovacie služby, viaceré jednotky sa však zapojili tiež do samotných obranných bojových akcií. Napriek viacerým pochvalám zo strany vojenských útvarov priebeh mobilizácie, ako i dodržiavanie vojenskej disciplíny zo strany HG boli hodnotené viac než rozporuplne. Podľa hlásenia vojenských spravodajských orgánov sa mnohí gardisti snažili vyhnúť mobilizácii, čo bolo v protiklade s tvrdením oficiálnej ľudáckej propagandy, podľa ktorej „príkladné, jednotné a rázne vystúpenie HG na ochranu našich hraníc v marci r. 1939 nemá páru v našich dejinách“.⁸ Podľa hlásenia delostreleckého pluku 15 si mnohí gardisti pri prezentácii „sťažovali na rôzne nemoci, čím vzbudzovali dojem, že sa chcú vyhnúť vojenskej povinnosti“. V hlásení veliteľstva 9. divízie odznela tiež pomerne ostrá kritika na adresu disciplíny rukujúcich gardistov, ktorá bola „minimálna a značne uvoľnená“.⁹

Využitelnosť HG pre bojové úlohy znižoval tiež fakt, že na mnohých miestach boli velitelia nevojací. Nadobudnuté skúsenosti sa odrážajú už v rozkaze MNO z 29. marca 1939, v ktorom bolo nariadené nepovažovať viac gardistov – vojakov za dobrovoľníkov, ale za normálnych záložníkov, ktorí majú byť riadne prezentovaní, vystrojení, vyzbrojení a zaradení do riadnych vojenských formácií. V prípade, že by sa aj naďalej vyskytovali prípady demoralizácie a nedisciplinovanosti, malo byť proti vinníkom zakročené čo najprísnejšie podľa vojenského trestného poriadku.¹⁰ Skutočnosť, že armáda raz a navždy zavrhla princíp živelnosti pri nástupe dobrovoľníkov prostredníctvom HG, sa odrazil v ich spolupráci počas vojny proti Poľsku.

Bezproblémová spolupráca nevládla ani na úrovni riadiacich článkov, kde sa už v tomto období prejavovala vzájomná rivalita. Ako príklad uvediem konflikt, ktorý sa počas marcových dní vyhrotil medzi veliteľom 17. divízie mjr. M. Širicom a náčelníkom štábu HG K. Murgašom povereným vedením špeciálnej štábnej čaty HV HG v Michalovciach. Ten bol následkom nekompetentných zásahov radikála Murgaša do veliteľských právomocí veliteľa 17. divízie. Širica, dňa 27. marca vo svojom zdôvodnení celého prípadu na MNO, okrem iného uviedol, že Murgaš a jeho suita jazdili k jednotkám do poľa a svojvoľne ovplyvňovali plnenie rozkazov. Na druhej strane Murgaš obvinil Širicu, že podľahol intrigánskym správam a spochybnil jeho schopnosti a zásluhy preukázané pri obrane Slovenska.¹¹

Rozpory medzi HG a armádou sa prehlbovali tiež v dôsledku toho, že okrem vojenských úloh HG preberala na viacerých miestach tiež kompetencie bezpečnostných orgánov, ktorých akcieschopnosť výrazne oslabil odchod väčšiny Čechov. Podľa rozkazu HV HG z 25. marca 1939 bolo povinnosťou každého gardistu, ktorého príslušné vojenské veliteľstvo nezaradilo do svojich služieb, byť okamžite k dispozícii najbližšiemu okresnému veliteľstvu. Vybrané osoby mali prejsť pod patronát (aj disciplinárny) četníctva a polície. Pre plnenie štátno-bezpečnostných a spravodajských úloh však mali byť zostavené aj osobitné jednotky-HG (v počte

⁷KORČEK, J.: Účast'..., c. d., s. 37.

⁸Gardista, 14.3. 1940, s. 16, Obranné bojové schopnosti HG.

⁹Vojenský historický archív (VHA) Trnava, f. Veliteľstvo divíznej oblasti 1 – Vyššie veliteľstvo I (VDO I – VV I), č. k. 41, č. j. 10 105, poznatky z prevedenia mobilizácie z 1. 4. 1939.

¹⁰VHA Trnava, f. Ministerstvo národnej obrany (MNO) 1939 – 1945, spisy tajné (sp. taj.), č. k. 5, č. j. 250 033, pomer HG k vojsku – rádiogram z 29. 3. 1939.

¹¹VHA Trnava, f. Krajské vojenské veliteľstvo (KVV), č.k.12, č.j. 23 891, hlásenie mjr. pech. M. Širicu z 27. 3. 1939.

10 – 25 mužov), ktorých velitelia mohli na vlastnú zodpovednosť zaistiť všetky osoby pododrivé z protištátnej činnosti.¹² Za danej situácie bolo pre riadiace štruktúry režimu len veľmi ťažké koordinovať činnosť gardy a získať kontrolu a prehľad nad často svojvoľnými výčinními jej príslušníkov (napríklad domové prehliadky, svojvoľné zaštieňovanie, okrádanie a legitímovanie osôb). Nehovoriac o tom, že pre rýchly nárast členskej základne HG (už vo februári mala vyše 100 000 členov) a nedobudovanú organizačnú štruktúru strácalo prehľad o činnosti gardistov aj samotné HV HG. Na druhej strane gardistov neustále radikalizovalo, a to v snahe presadiť radikálny politický prevrat vyradením všetkých exponentov bývalých čs. strán.

Napriek naznačeným problémom zapôsobila účasť slovenskej armády, dobrovoľníkov, bezpečnostného aparátu a radového obyvateľstva pri obrane územnej celistvosti Slovenska „ako integračný faktor v smerovaní spoločnosti, národa i štátu“.¹³ Skrytá kontroverzia medzi HG a armádou vyplávala na povrch až po skončení bezprostredného ohrozenia, v apríli 1939. Vyvolali ju už spomínané svojvoľné výtržnosti a excesy nedisciplinovaných a rozvášnených gardistov a s tým súvisiaca otázka ďalšieho vyzbrojovania HG. Tá bola ozbrojená na základe rozkazu MNO z 23. marca, teda v období bezprostredného ohrozenia územia Slovenska. Časť munície a zbraní HG ukoristila už počas tzv. Homolovho puču. Potrebu odzbrojiť HG hneď po skončení konfliktu však diktovali ďalšie faktory, a to nevyhnutnosť zvýšiť prestíž samotnej armády, mocensko-represívneho aparátu, ako i obavy z jej rastúcich mocenských aspirácií. O správnosti tohto kroku sa preto nechali presvedčiť aj orgány štátnej správy na čele s ministerstvom vnútra (MV), ako i samotná vláda. Svedčí o tom nariadenie podľa ktorého HG nesmela bez povolenia MV zasahovať do kompetencií štátnych a bezpečnostných orgánov. Napriek tomu, že priebeh odzbrojovania HG bol až na niektoré výnimky pokojný, vnútri HG mal „kapitulantský“ postoj A. Macha za následok roztržku, ktorej dôsledkom bolo odvolanie radikálneho K. Murgaša z postu náčelníka štábu HV HG.¹⁴

Skúsenosti, ktoré armáda nadobudla počas marcového konfliktu, sa okamžite odrazili pri vhodnocovaní ďalších alternatív budúcej spolupráce s HG. A to už pri koncipovaní návrhov na efektívne zabezpečenie ochrany hraníc. Celý problém spočíval v tom, že pohraničné prápory Stráže obrany štátu (SOŠ) – Finančná stráž, četníctvo, polícia – boli po vysídlení väčšiny Čechov do Protektorátu Čechy a Morava v podstate nefunkčné. Jednou z možností bolo doplniť ich stavy príslušníkmi HG. Proti tejto alternatíve však hovoril fakt, že ozbrojení gardisti boli ešte po podpísaní dohody o demarkačnej čiare a úprave hraníc s Maďarskom 4. apríla 1939 príčinou viacerých väčších či menších pohraničných incidentov. Z toho dôvodu museli byť aj gardisti vypomáhajúci pri ochrane hraníc odzbrojení.¹⁵ Na druhej strane sa v armádnych kruhoch prehodnocovala tiež alternatíva, ktorá počítala s dočasným zredukovaním počtu družstiev SOŠ.¹⁶ Vzhľadom na to, že ani jeden z týchto návrhov nebol v krátkom časovom horizonte efektívny, prišlo na radu vlády spolu s armádou k úplne inému riešeniu. Jednotky SOŠ boli už v máji s konečnou platnosťou zrušené a pohraničie bolo od konca toho istého mesiaca posilňované samotným vojskom. Nová štruktúra systému zaistenia hraníc dostala definitívnu podobu rozhodnutím vlády zo 4. júla, na základe ktorého sa mala konštituovať prakticky nová organizácia – Pohraničná stráž, a to zlúčením výlučne vojenských oddielov s Finančnou strážou.¹⁷

¹²Tamže, rozkaz K. Murgaša z 25. 3. 1939.

¹³KORČEK, J.: Účasť..., c. d., s. 42.

¹⁴Tamže, s. 45.

¹⁵VHA Trnava, f. KVV, signatúra (sig.) 1 – 29 – 4, spolupráca HG s četníctvom, armádou a FS – nariadenie z 13. 4. 1939; f. KVV, sig. 1 – 26 – 3, návrh na ponechanie doterajšieho systému SOŠ zo 14. 4. 1939.

¹⁶VHA Trnava, f. Hlavné vojenské veliteľstvo (HVV), č.k. 3, č.j. 200 609, návrh veliteľstva 9. divízie na zredukovanie jednotiek SOŠ z 30. 3. 1939.

¹⁷VHA, Trnava, f. MNO 1939 – 1945, Prezídium 1939 – 1940, spisy dôverné, č.k. 3, č.j. 1365, smernice č. 1 pre vojenskú a finančne colnú ochranu hraníc z 5. 8. 1939.

Narastajúca averzia kulminovala najmä potom, čo HG si uzurpovala pre seba všetky zásluhy za „malú vojnu“. Podľa ľudáckej propagandy, na čele ktorej nestál nikto iný ako hlavný veliteľ HG a zároveň šéf Úradu propagandy A. Mach, maďarský útok bol odrazený najmä zásluhou HG, keďže slovenská armáda sa v tom čase len začínala budovať. Nevraživosť, ktorú gardisti svojimi neuváženými vyjadreniami v armádnych kruhoch vyvolali, hlásenie 2. (spravodajského) oddelenia štábu Hlavného vojenského veliteľstva (HVV) sumarizovalo takto: „Vojsko ťažko nesie skutočnosť, že akokoľvek bolo svedkom prípadov, kedy niektoré formácie HG v bojoch na východe úplne sklamali a opustili stanovište bez boja, predsa sú oslavovaní ako záchrancovia Slovenska, zatiaľ čo o vojsku padli iba druhoradé zmienky.“¹⁸ Takéto hodnotenie vojenských zásluh a spoľahlivosti armády v prvých mesiacoch jej existencie pritom znepokojovalo aj predstaviteľov najvyšších armádnych kruhov. Svedčí o tom vyhlásenie ministra národnej obrany gen. F. Čatloša z 22. júna 1939 na porade veliteľského zboru slovenskej armády: „... máme správy, že vojsko je nespoľahlivé. V politických kruhoch panuje presvedčenie, že dnešnú vládu a režim drží len HG.“¹⁹

Vzájomná animozita a konflikty sa prehlbovali tiež v dôsledku nejasného postupu okolo riešenia otázky vzájomného pozdravu a vzdávania počt. Celý problém spočíval v tom, že HG začala používať hodnosti zavedené v armáde (toto zakázali až smernice pre reorganizáciu HG z júna 1939), pričom hodnosť v HG bola u väčšiny jednotlivcov oveľa vyššia, ako tá, ktorú mali ako záložníci v armáde. Tak sa stalo, že „napr. aktívny desiatnik mal zdravieť čatára HG, mladíka, ktorý ešte vôbec pušku nevidel...“ Radových vojakov poburovala tiež skutočnosť, že vybraní príslušníci HG konali na základe nariadenia MV dočasnú pomocnú policajnú službu. Stávalo sa totiž, že „príslušníci HG si osvojili právo legitimovať vojakov a zakročovať proti nim. Následkom toho majú vojaci pocit, že vojak je podriadený gardistovi.“²⁰ Podobný účinok vyvolávali tiež nevyberané zásahy z úrovne HV HG do personálnej politiky MNO, s cieľom presadiť dôslednú očistu armády od osôb, ktorých HG obvinila zo spätosti s bývalým režimom.²¹

Je pochopiteľné, že v takejto atmosfére nebola núdza ani o agresívne vystúpenia a fyzické útoky iniciované jednou, ako i druhou stranou. Ako príklad možno uviesť známy incident, ktorý sa odohral v Ružomberku 4. júna 1939 na miestnej tancovačke na počesť 1. výročia posledného Hlinkovho verejného vystúpenia. Pritom je pravdepodobné, že práve tento živelný konflikt považovala časť vojakov za signál na plánovanú akciu, do ktorej boli zapojené miestne odbojové skupiny, miestna posádka, ako i časť miestneho robotníctva, s úmyslom vyvolať povstanie v priestore Liptova a Oravy.²² Z toho vyplýva, že konflikty medzi HG a vojskom nemali korene len vo vzájomnej rivalite, ale mali aj politický a ideologický rozmer. Nakoľko však bol určujúci, je otáznne.

Obraz spolupráce medzi HG a armádou sa na verejnosti javil úplne inak ako v skutočnosti. Ako príklad možno uviesť ich spoločný podiel na šírení bojového militarizmu, a to prostredníctvom myšlienok brannosti zneužitých pre potreby ľudáckej nacionálnej ideológie. Tomuto účelu slúžili nespočetné ľudácke mítingy, manifestácie, vojenské oslavy, športové akcie atď., ktoré dotvárali každodenný kolorit vtedajšieho Slovenska a ktoré sa nezaobišli bez slávnostného nástupu a pochodu „jednoliatych šikov vojska a Hlinkovej gardy“. Prehlbujúca sa priepasť medzi HG a armádou, ktorú ľudácka propaganda nemohla donekonečna obchádzať a ba-

¹⁸VHA Trnava, f. KVV, č. k. 12, č. j. 23 991, hlásenie 2. oddelenia štábu HVV, bez dátumu.

¹⁹VHA Trnava, f. HVV, č. k. 76, č. j. 211 265, zápisnica z porady.

²⁰VHA Trnava, f. KVV, č. k. 12, č. j. 23 991, hlásenie 2. oddelenia štábu HVV, bez dátumu.

²¹O charaktere protigardistických nálad medzi vojakmi si možno urobiť obraz na základe hlásení vojenských spravodajských orgánov, ktoré boli vypracované v auguste 1939. VHA Trnava, f. VDO 1 – VV 1, č. k. 1, č. j. 7 376, súhrnná správa o vlastnej armáde, bez dátumu.

²²CHYTKA, S. V.: Ružomerská vzbura a umlčané povstanie. In: Ružomerská vzbura 1939. Zborník vystúpení zo seminára 1999. Ružomberok 2000, s. 35 – 49.

gatelizovať, prinútila aj samotných predstaviteľov armády, aby sa pokúsili formulovať svoje stanovisko k postaveniu HG a vzájomnej spolupráci. Jedným z prostriedkov, pomocou ktorých sa armáda pokúšala koordinovať činnosť a organizačnú výstavbu HG, boli poradcovia – dôstojníci pridelení k HV HG. Na druhej strane, túto možnosť do značnej miery determinoval nedostatok dôstojníkov, s ktorým sa armáda potýkala po odchode väčšiny Čechov. Z toho dôvodu bolo už v apríli zo služieb HG prepustených všetkých 40 dôstojníkov, ktorých sem ešte v období autonómie prideleno čs. MNO.²³ V zredukovanom počte sa slovenskí dôstojníci na HG vrátili už v máji. Kpt. J. Šmigovský sa etabloval ako vedúci III. oddelenia (organizačného) HV HG²⁴, mjr. pech. A. Králik ako inštruktor pre veci spravodajské, mjr. pech. J. Noskovič ako odborný poradca HM.²⁵

Ich prvoradou úlohou bolo pomôcť pri dobudovaní organizačnej štruktúry HG tak, aby sa prispôbila dislokácii vojska. Tejto požiadavke zodpovedal článok II organizačných smerníc HG zo 7. júna 1939, podľa ktorého sa územie štátu reorganizovalo na 12 žúp a 62 okresov HG.²⁶ Organizovaním župných veliteľstiev HG boli poverené ďalšie vojenské osoby, zo spádových posádkových veliteľstiev.²⁷ Poradcov dostalo tiež spravodajské oddelenie HG, a to tak na úrovni župných, ako aj okresných veliteľstiev.²⁸ Ďalší poradcovia začali koordinovať činnosť niektorých profesne zameraných oddelení HG (motorizovanej, leteckej, jazdeckej gardy), ako aj ich materiálové zabezpečovanie armádou (dodávky leteckého materiálu, vyradených koní...). Ich hlavným cieľom bolo vychovať čo najviac špecialistov pre jednotlivé druhy zbraní. Najväčší pokrok sa dosiahol v organizovaní Hlinkovej leteckej gardy (HLG).²⁹ V januári 1940 nastúpilo do základnej vojenskej služby prvých 36 absolventov základného pilotného výcviku HLG. Po náročných skúškach boli zaradení do Pilotnej školy Cvičnej letky v Piešťanoch.³⁰

V období konsolidácie ľudáckeho režimu sa otázkou postavenia HG v spoločnosti intenzívne zaoberali samotní predstavitelia režimu. Otupenie gardistického radikalizmu si vyžadovala Tisova politika tzv. národného zmierenia. Vychádzala z predstavy, že pre nedostatok kvalifikovaných síl treba do výstavby štátu zapojiť aj všetkých ochotných prívržencov bývalého režimu. Radikáli pritom len s nevôľou sledovali, ako takáto politika otvára dvere ich bývalým politickým odporcom a zahmlieva plány na prevzatie moci v štáte, ktorý chceli pretvoriť podľa nacistického vzoru. Výsledkom porád vedenia HSLS, ktoré sa uskutočnili na prelome mája a júna 1939, bola koncepcia, podľa ktorej sa mala HG pretvoriť na masovú organizáciu užšie pripútanú k HSLS, a to na princípe povinného členstva. Hlavného veliteľa HG mal menovať predseda vlády, menovanie gardistických funkcionárov sa malo uskutočniť len so súhlasom HSLS. V predstavách a plánoch ľudáckych predstaviteľov sa mala HG stať nositeľkou jednotnej nacionálnej ideológie prostredníctvom starostlivosti o brannú výchovu.

Do tohto kontextu zapadli viaceré návrhy z úrovne MNO, ktoré vznikali na prelome mája a júna 1939. Najucelenejší návrh predložilo 3. oddelenie Vyššieho veliteľstva 2 v Banskej Bystrici.³¹ Pri hľadaní kompromisu ako upraviť pomer k HG vyžadovali osnovatelia tohto návrhu

²³VHA Trnava, f. HVV, č. k. 6, č. j. 201 293, dôstojníci u HG, návrat k útvarom – rozkaz HVV z 18. 4. 1939.

²⁴Slovenský národný archív (SNA) Bratislava, f. Ministerstvo vnútra, č. k. 15, zložka 4 754/39.

²⁵Dňa 19. 6. 1939 mjr. pech. J. Noskoviča vo funkcii vystriedal mjr. pech. R. Tesárek. SNA, f. 605 (Hlinkova mládež), 605 – 22 – 1, organizačný rozkaz Sborového veliteľstva HM č. 6 z 23. 6. 1939.

²⁶SNA, f. 604 (Hlinkova garda), 604 – 99 – 6.

²⁷VHA Trnava, f. HVV, č. k. 64, č. j. 202 144, spolupráca vojska pri reorganizácii župných veliteľstiev HG – nariadenie zo 16. 4. 1940.

²⁸VHA Trnava, f. „53“, 53/40 – 68, spolupráca medzi HG a vojenskými spravodajskými orgánmi – nariadenie z 12. 4. 1940.

²⁹Podľa zákona z 10. 12. 1940 bola HLG v leteckých zázemíoch podriadená veliteľovi Slovenského leteckého zboru. Ten prostredníctvom šéfa vzdušného úradu a veliteľa vzdušných zbraní podliehal priamo ministrovi národnej obrany. Slovenský zákonník 1940, zákon 312 Sl.z.

³⁰RAJNINEC, J.: Slovenské letectvo 1939 – 1944. 1. zv. Bratislava 1997, s. 59 – 60.

³¹VHA Trnava, f. KVV, č. k. 12, č. j. 23 991, návrh Vyššieho veliteľstva 2 na pomer k HG z 30. 5. 1939.

budovať ju ako súčasť vojska. Úlohou HG ako brannej organizácie mala byť výlučne predvojenská výchova a v čase vojny ako zložky podriadenej armáde rôzne pomocné služby (služba v zázemí, strážna, poriadková služba). Vo svojej podstate tento návrh vôbec nezohľadňoval fakt, že HG nie je len obyčajná branná organizácia, ale že má tiež „veľmi dôležité a eminentné poslanie politické“. V tomto zmysle sa k nemu nakoniec vyjadrilo aj Prezídium MNO, ako i vojenský pridelenec MNO pri HG mjr. pech. A. Králik, ktorý ho jednoznačne zamietol. Naopak, 3. oddelenie štábu HVV, ako i veliteľstvo pechoty návrh stopercentne podporili. V návrhu sa ďalej hovorí, že v „žiadnom prípade – napr. za čiastočnej mobilizácie, asistenciách atď. – nesmie byť HG zlúčená s vojskom, ani nesmie vojsko ako taká dopĺňať“. Je logické, že po nedávných skúsenostiach z uskutočnenia mobilizácie prostredníctvom organizačnej štruktúry HG, v armádnych kruhoch neboli proti takto formulovanému stanovisku námiety.

Najväčšia pozornosť bola venovaná otázkam upravenia vonkajšieho styku medzi HG a armádou. V tomto bode návrh vo všetkých eventualitách uprednostňoval armádu. Oveľa väčšiu podporu však získali argumenty Prezídia MNO, podľa ktorého mala byť otázka pozdruvu riešená jednostranne zo strany HG. Zo strany armády malo ísť len o otázku taktu, pretože ako prezídium argumentovalo, podľa vojenských predpisov nie je možné žiadneho vojaka k pozdruvu prinútiť. Je samozrejmé, že HV HG proti tomuto stanovisku okamžite protestovalo.³² Najst' kompromis na riešenie tejto otázky sa preto podarilo až v apríli 1940. Spoločná 6-členná komisia sa vtedy dohodla, že príslušníci HG budú mať hodnosti zodpovedajúce tým, čo získali v armáde, výnimky sa mali vzťahovať len na vybraných funkcionárov HG.³³ V návrhu sa v tejto súvislosti konštatuje, že do hodností HG by mali byť menovaní predovšetkým záložní dôstojníci a poddôstojníci. Takto formulovaná požiadavka opäť ukazuje, že osnovatelia návrhu mali len málo pochopenia pre politické poslanie HG ako pomocného nástroja režimu pri uplatňovaní jeho moci nad celou spoločnosťou. Mjr. A. Králik k tomu okrem iného napísal: „Keby sa neuplatnili na vedúcich miestach Hlinkovej gardy naši osvedčení politickí funkcionári, duchovní činitelia, Rodobranci a drobní neznámi pracovníci bez vojenských šarží, mohlo by to mať za následok, že slovenský ľud by stratil dôveru voči poslianiu HG a videl by v tom len armádu v inom vydaní.“ Nekompromisné stanovisko sa odrážalo v navrhovanom riešení otázky vyzbrojovania HG. Za mobilizácie a za výnimočných opatrení mala byť táto otázka riešená podľa uváženia vojenských orgánov. Keďže takéto riešenie odobrovalo aj samotné politické vedenie, HG nezostalo nič len ho rešpektovať.³⁴

Možno konštatovať, že postoj armády k HG nebol ani zďaleka bezkonfliktný. Na druhej strane jej poslanie, ktorým mala byť ideologická prevýchova obyvateľstva, si armáda ako celok otvorene spochybníť nedovolila. Naopak, aj tu sa našlo dostatok ľudí, ktorí sa s poslaním HG, buď zo zisťných dôvodov (pre vojakov z povolania znamenal vznik slovenskej armády rýchly vojenský postup), alebo z presvedčenia stotožnili a túto líniu vláducej štátost strany v armáde aj presadzovali. Tu treba povedať, že vrátane samotného ministra národnej obrany gen. F. Čatloša.³⁵

Diskusia o postavení HG voči armáde, ako i pretrvávajúca nevráživosť na jednej, ako i druhej strane, však museli čoskoro ustúpiť stranou, a to v súvislosti so zavlečením Slovenska do vojny proti Poľsku. Vzhľadom na to, že ľudácky režim ešte nebol dostatočne konsolidovaný, predstavovala slovenská účasť na nacistickej agresii proti Poľsku z vnútropolitického hľadiska pre ľudákov značné riziko. Ako príklad uvediem nedostatok kádrov v štátnej správe, bezpečnostnom aparáte, dôstojníkov v armáde, spôsobený odsunom väčšiny Čechov do protek-

³²Tamže, pomer k vojsku – pripomienky z 3. 6. 1939.

³³VHA Trnava, f. MNO dôverné 1940 – 1942, č. k. 9, č. j. 155 144, rozhodnutie o zavedení hodností v HG zo 6. 4. 1940.

³⁴SNA, f. 604, 604 – 99 – 6, smernice pre reorganizáciu HG zo 7. 6. 1939, článok XII.

³⁵Zo svojej náklonnosti k HG v počiatocnom období existencie slovenského štátu sa Čatloš priznal aj vo svojich spomienkach. VHA Trnava, f. gen. Čatloš, č. k. 1.

torátu, krátko po vzniku slovenského štátu. V tejto situácii bolo vládnej garnitúre jasné, že ak chcú v súvislosti s vojnou zmilitarizovať celú spoločnosť a demonštrovať tak všeobecný súhlas s protipol'skou politikou, musia využiť všetky dostupné donucovacie prostriedky. V úsilí sústrediť všetky sily proti jednému nepriateľovi, vyšlo 5. septembra vládne nariadenie o HG. V tomto kontexte sa uvedené vládne nariadenie javí ako kompromis medzi obidvoma líniami vnútri ľudáckeho tábora. Z HG sa stala povinná organizácia pre všetkých Slovákov vo veku 18 až 60 rokov, ktorej bola zverená starostlivosť o brannú výchovu. Užšiu previazanosť s orgánmi štátostrany potvrdzoval paragraf 4, ktorý HG definoval ako polovojenskú organizáciu v rámci HSLS. Ústupok radikálom predstavoval len paragraf 5, ktorý garde umožnil kontrolovať verejný život, sledovať dodržiavanie zákonov a spolupôsobiť pri udržiavaní verejného poriadku a bezpečnosti.

Úlohy zverené HG treba vysvetliť v širšom kontexte ľudáckej propagandy. Aby ľudáci ospravedlnili svoj podiel na agresii, vykresľovali samotných Poliakov ako agresorov, poukazujúc pritom na poľské zábory sporných pohraničných území z rokov 1920 a 1938. Dobová tlač sa v tejto súvislosti usilovala vytvárať obraz jednotného národa pripraveného brániť svoju vlasť. Povinnosti HG teda vyplývali z jej postavenia v pozícii akéhosi prostredníka medzi armádou a spoločnosťou.

O význame HG v súvislosti s nastávajúcim konfliktom sa vládni predstavitelia, ako i armáda, presvedčili už v súvislosti s prebiehajúcou mobilizáciou. Vzhľadom na problémy s nastupovaním záložníkov, bolo možné prostredníctvom organizačnej štruktúry HG okamžite povolať niekoľko tisíc režimu oddaných vojakov. Podľa vtedajšieho náčelníka štábu HV HG K. Danihela bolo takýmto spôsobom priamo na podporu poľnej armády povolaných 3 665 dobrovoľníkov. Toto číslo však môže byť z propagandistických dôvodov nadsadené. Samostatné gardistické jednotky pod vedením armádných dôstojníkov sa však na základe skúseností z malej vojny nevytvorili. V prípade mobilizácie HV HG disponovalo všetkými gardistami – nevojákmi od 19 do 50 rokov, ako i gardistami staršími ako 35 rokov. Po vypuknutí vojny boli vojaci mobilizovaní prostredníctvom organizačnej štruktúry HG využití opäť na rôzne strážne, ale aj pracovné účely (strážili mosty, tunely, cesty, železničné stanice, objekty dôležité pre obranu štátu, pohraničie...). Podľa K. Danihela režim takýmto spôsobom zmobilizoval spolu 20 739 gardistov. Podobné úlohy plnili tiež strážne jednotky zostavené z polovojenských jednotiek nemeckej menšiny *Freiwillige Schutzstaffel* (FS).

Okrem vojenských úloh režim prisúdil garde pomerne rozsiahle právomoci v oblasti perzekúcie zdanlivých a skutočných nepriateľov. Pôvodné úsilie udržať radikalizovanú HG len v pozícii pozorného pozorovateľa zmýšľania a konania obyvateľstva, a to v intenciách vládneho nariadenia z 5. septembra, sa od začiatku ukazovala ako iluzórna. Prejavy svojvoľného teroru a násillia zo strany rozvášnených gardistov (napr. okrádanie a vyberanie úplatkov od prenasledovaných osôb, vybavovanie si osobných účtov, fyzické týranie rasovo prenasledovaných osôb...) si pritom nedokázali ustrážiť ani samotné HV HG. Na druhej strane činnosť a príklad gardistov mal byť pre ostatné obyvateľstvo stimulom pri rozširovaní vojnových nálad. Agitátori z radov Hlinkovej gardy dostali za úlohu šíriť medzi obyvateľstvom protipol'ské nálady. Spolu s HM organizovali manifestácie a iné spoločenské podujatia, ktorých cieľom bolo demonštrovať súdržnosť slovenského národa, ako i jednotnú podporu „hrdinskej“ armáde. Spolupráca s HM bola zabezpečená aj pri organizovaní celoštátnych zbierok na podporu vojakov. Každý komu zmilitarizovaná mládež zaklopala na dvere, bol povinný prispieť v rámci svojich možností, v opačnom prípade sa z neho stával sabotér vojnového úsillia a zradca národa. Nátlakové prostriedky sa využívali tiež pri zabezpečovaní „svojpomocných prác“, ktoré v čase vojny suplovali nedostatok pracovných síl.³⁶

³⁶BAKA, I.: K pôsobeniu mocensko-represívneho aparátu a režimu slovenského štátu v súvislosti s vojnou proti Poľsku. In: *Vojenská história*, 5, 2001, č. 4, s. 40 – 43.

Gardistická propaganda považovala účasť svojich príslušníkov „na obrane územia“ za jeden z oporných pilierov, na ktorých spočívali jej „nehynúce zásluhy“. Úsilie deklarovať „uvedomelosť“ a nadšenie rukujúcich gardistov, „ktorí obetovali, obetujú a sú ochotní aj v budúcnosti všetko obetovať za slovenskú slobodu“, však nie vždy korešpondovala s poznatkami, ktoré o spolupráci s HG nadobudla slovenská armáda. Na základe poznatkov z mobilizácie, muselo MNO konštatovať, že „nastupujúce mužstvo vo väčšine prípadov bolo nespokojné v obavách o svoje doma zanechané rodiny (podobne ako väčšina ostatných záložníkov – I. B.)... V mnohých miestach sa ukázalo, že na náš ľud neplatí dobrovoľnosť, sami prehlasovali, že na čo dostanú rozkaz, že všetko vykonajú, ale dobrovoľne sa k ničomu nehlásia.“ Mnohí si vybavili vyčkávacie osvedčenie. O nič lepšia nebola ani disciplína. Množili sa prípady, keď stráž svojvoľne opustila stanovište, nedodržiavala pravidelný nástup do služby, nerešpektovala autoritu armády atď. Nedostatky boli tiež v koordinácii vzájomnej spolupráce na úrovni riadiacich článkov. Napríklad HV HG často nerozlišovalo medzi gardistom vojakom a nevojakom. Do strážnej služby popri ročníkoch príslušných k poľnej armáde brali takých, ktorí neabsolvovali ani základný vojenský výcvik. Je zrejmé, že s využitím organizačnej štruktúry HG ako prostriedku pri mobilizácii záložníkov, už armáda nepočítala. Tento predpoklad, potvrdzujú aj závery, ku ktorým sa MNO dopracovalo po dôkladnejšom prehodnotení spolupráce s HG vo februári 1940.³⁷

Treba povedať, že takéto závery boli do určitej miery determinované aj mylným presvedčením rozšíreným v armádnych kruhoch, že HG chce konkurovať vlastnej armáde. Jej ambícia budovať vlastné ozbrojené zložky sa však v tomto období koncentrovala predovšetkým na ovládanie štátneho bezpečnostného aparátu. Zásluhy, ktoré si radikáli za organizovanie poľskej vojny pripisovali, len posilnili postavenie HG v tejto oblasti. Na program dňa sa opäť dostala požiadavka na dôslednú očistu verejného a politického života od exponentov bývalého režimu, ako aj požiadavka na rýchlejšie a dôslednejšie „vyriešenie“ židovskej otázky, a to podľa nacistického vzoru. Je pochopiteľné, že z pohľadu tzv. konzervatívcov usilujúcich o budovanie autoritatívneho štátu podľa vlastných predstáv, bola existencia straníckej platformy sponchybujúcej vnútorný vývoj štátu, neprípustná. Po skončení vojny stabilitu režimu začali ohrozovať tiež vzrástajúce sa prejavy odporu verejnosti proti represívnej činnosti HG, ako i proti povinnému členstvu v nej. Spor o postavení HG, ktorý sa ku koncu roka preniesol aj na pôdu snemu, nakoniec viedol k vydaniu nového vládneho nariadenia z 21. decembra 1939. Týmto vládnym nariadením bolo zrušené povinné členstvo v HG, ako i jej právo na kontrolu verejného života. Oslabenie HG logicky privítala aj armáda, ktorú znepokojoval najmä fakt, že po skončení vojny proti Poľsku mnohí gardisti opäť nevrátili zbrane.³⁸

Fakt, že predstavitelia režimu nakoniec odstúpili od predstavy vytvoriť z HG povinnú organizáciu, však nič nezmenil na ich úsilí „zdisciplinovať“ pod jej vedením celý národ. Táto úloha sa mala realizovať prostredníctvom brannej výchovy. Kompetencie, ktoré HG v tomto smere získala, predstavovali vrchol úsilia o jej začlenenie do branného systému. K jej realizácii HG pristúpila už v januári 1940. Základný rámec, ideový a politický obsah pôsobenia HG prostredníctvom brannej výchovy na široké vrstvy obyvateľstva ľudáci prispôsobili potrebe integrovať národ na báze jednotnej nacionálnej ideológie. Tu treba ešte raz zopakovať, že potreba ovládať myslenie občana predstavuje v každom totalitnom režime jeden zo základných predpokladov jeho stotožnenia sa s politickými a vojenskými cieľmi vlády. Branná výchova preto nebola len prostriedkom ako zvýšiť obranyschopnosť štátu proti vonkajšiemu nepriateľovi. Jej úlohou bolo prispieť k prevýchove občana v duchu „kresťanskom“ a „národnom“, a to tak, aby záujmy každého jednotlivca boli vždy a za každých okolností podria-

³⁷VHA, Trnava, f. HVV. č. k. 74, č. j. 206281, poznatky z nástupu záložníkov cestou HG.

³⁸VHA, Trnava, f. „55“, 55 – 29 – 1, odovzdanie zbraní veliteľstvu HG v Bánovciach nad Bebravou – hlásenie z 5. 4. 1940.

dené záujmom štátu. Zároveň jej praktickou realizáciou sa mala manifestovať podpora režimu zo strany obyvateľstva. V neposlednom rade prostredníctvom brannej výchovy štát chcel mať pod kontrolou činnosť obyvateľstva aj v jeho voľnom čase, a tak aspoň čiastočne obmedziť šírenie protištátnej činnosti. Toto bol jeden z dôvodov, prečo bola branná výchova, aj keď v diskriminačnej podobe povinná aj pre Židov.

Otázky súvisiace s brannou výchovou boli v tomto období niekoľko týždňov hlavnou témou ľudáckej propagandy. Najväčšiu pozornosť im venovali noviny *Gardista*, podľa ktorých „branná výchova je na to, aby gardisti aj negardisti pochodovali za jedným cieľom, spievali jednu pieseň, naplnili sa jedným duchom, žili a mreli za jeden národ, za samostatný slovenský národ!“³⁹ Ľudáci si veľmi dobre uvedomovali, že základným predpokladom militarizácie spoločnosti je vytváranie pocitu neustáleho ohrozenia. Stačí uviesť fakt, že v dobovej tlači sa v tom čase množili články oživujúce spomienky na Viedenskú arbitráž, či tzv. malú vojnu. V tomto kontexte sa dá vysvetliť aj požiadavka podriadiť celú spoločnosť potrebám armády. Ako príklad možno citovať z článku A. Macha s príznačným názvom *Vojenský národ*: „Naše školy, naši spisovatelia, naše divadlo a kino, naši kňazi a ministri, nesmú na to zabúdať! Ak máme pravdu, ak vieme, že máme právo a povinnosť žiť slobodne, že toto právo majú všetci Slováci pod Karpatmi, tak nesmieme trpieť slabosť, nesmieme pripustiť nič, čo oslabuje alebo rozdeľuje národ. Tak potom aj armáda, ktorá počtom nebude veľká, bude silná, lebo celý národ bude vlastne armádou. Práve preto začíname v týchto dňoch cvičiť celý národ...“⁴⁰

Stredobodom pozornosti bola HG, vykresľovaná ako „kostra národa“, nositeľka národných cností, ktoré sa mali prostredníctvom brannej výchovy preniesť na každého Slováka. Aby sa zvýšila popularita a dôveryhodnosť HG, nekriticky sa vyzdvihovali jej vojenské zásluhy počas marcového konfliktu, ako i septembrového ťaženia.⁴¹ V tejto súvislosti sa ľudácka propaganda viackrát odvolávala na fakt, že počas existencie medzivojnovej ČSR bola branná výchova štátu roztrieštená medzi viacerou spolkov a organizácií. Tvrdila, že tento stav mal na svedomí „rozpoltenosť národa“ a bol prostriedkom čs. vládnej moci na potlačenie „idey národa“: „... spolky im boli dobré k tomu, aby pod kepienkou telesnej výchovy podminovali cit kresťanský a národne slovenský“.⁴²

K prípravám na organizovanie brannej výchovy sa prišlo už v januári 1940. Ako už bolo povedané, jej praktické prevádzanie bolo v kompetencii HG (pre príslušníkov nemeckej menšiny v kompetencii FS). Predvojenský výcvik (6 – 18 ročných) bol zverený HM, ktorá však tvorila súčasť HG. Jedinú výnimku predstavovali vysoké školy, kde odborná teoretická príprava budúcich brancov zostala v kompetencii armády.⁴³ Na druhej strane armáda si ponechala rozhodujúci vplyv na rozhodovanie o rozsahu a obsahovom zameraní programu branného výcviku. Z legislatívno-právneho hľadiska sa vychádzalo z branného zákona č. 184 Zb. z. a n. z roku 1937, ktorého jednotlivé paragrafy však MNO podľa potreby upravilo. Účasť na brannej výchove bola povinná pre všetkých mužov vo veku od 6 do 50 rokov, ako aj ženy vo veku od 6 do 30 rokov. Pritom všetky ženy, ako i muži neschopní absolvovať výcvik, mali ako náhradu vykonávať rôzne všeužitkové práce.⁴⁴ Na I. rok sa počítalo s absolvovaním 120 – 130 hodín na osobu (2 – 3 hodiny týždenne). Pre porovnanie podľa zákona z roku 1937 sa branná výchova vzťahovala na osoby do 30 rokov a na hlavu pritom pripadlo 67 hodín.⁴⁵ Aj to svedčí o tom, aký význam prikladal ľudácky režim militarizácii spoločnosti. Armáda mala tiež na starosti výcvik inštruktorov-cvičiteľov, ktorý prebiehal pri príslušných peších

³⁹Gardista, 20. 1. 1940, s. 2, Začínáme!

⁴⁰Slovenské vojsko, 22. 1. 1940, s. 17.

⁴¹Gardista, 1. 1. 1940, s. 10, Hlinkova garda a prevýchova národa.

⁴²Gardista, 14. 3. 1940, s. 43, Telesnou výchovou k brannosti.

⁴³VHA Trnava, f. HVV, č. k. 128, č.j. 193 112, branná výchova vysokoškolského študentstva.

⁴⁴SNA, f. 604, 604 – 53 – 1, obežník HV HG zo 14. 12. 1939.

⁴⁵VHA Trnava, f. MNO dôverné 1940 – 1942, č. k. 9, b. č., sťažnosť okresného veliteľa HG F. Máleka, bez dátumu.

plukoch. Podľa nariadenia MNO mohol byť funkciou inštruktora poverený každý dôstojník, ale aj poddôstojník v zálohe, ktorého HG vyzvala. Pre nedostatok schopných jednotlivcov nebolo členstvo v garde podmienkou.⁴⁶ Prínos HG z hľadiska charakteru brannej výchovy spočíval v prispôbení jej obsahového zamerania potrebe šíriť jednotnú nacionálnu ideológiu. Úlohou miestnych veliteľov HG bolo zabezpečiť na každej schôdzke brannej výchovy, okrem vojenského výcviku a teoretickej odbornej prípravy prednášku, s dôrazom „na rozhodujúce otázky dneška, a to je prevýchova v duchu samostatnosti a slovensko-nemeckého priateľstva“.⁴⁷ Indoktrinácii v duchu bojovného militarizmu sa pritom nevyhli ani tí najmladší. Napríklad v programe, ktorý si mali osvojiť 6 – 10 ročné deti, nemal chýbať ani bojový výcvik, prevedený do podoby hry.⁴⁸

Samotný priebeh brannej výchovy sa značne líšil od bombastickej propagandy o obetavom a oduševnenom prístupe každého gardistu. Ako príklad možno uviesť fakt, že v priebehu marca a apríla 1940 sa na HV HG množili sťažnosti, podľa ktorých sa s organizovaním brannej výchovy, v tom čase vo väčšine okresov, ešte ani nezačalo.⁴⁹ Na vine pritom neboli len technické problémy tak v HG, ako aj HM, ale aj neochota a nezáujem mnohých gardistov poverených jej praktickou prípravou a vedením. Na druhej strane dôveryhodnosť gardy naštrbili aj množiace sa prípady úplatkárstva. To sa rozmohlo v prípade povolávania Židov, ktorí boli spolu s Cigánmi ako tzv. krajne nespohľadlivý element, namiesto brannej výchovy zamestnávaní 6 hodín týždenne na prácach. Závazky vyplývajúce z organizovania tejto diskriminačnej akcie muselo už v máji prevziať samotné MNO.⁵⁰ Je zrejmé, že spôsob, akým sa HG zhostila organizovania brannej výchovy, musel len prehĺbiť negatívne poznatky predstaviteľov armády o jej schopnostiach. Na druhej strane, zainteresovaným muselo byť už v tomto čase jasné, že organizovanie brannej výchovy takýmto spôsobom je z dlhšieho časového hľadiska nereálne. Celú činnosť od začiatku komplikovali problémy s materiálным zabezpečením cvičencov, s výcvikom inštruktov, ktorý nebol dostačujúci (trval iba jeden týždeň), ako aj s koordináciou celej činnosti na úrovni riadiacich článkov. Tiež sa prejavovala neochota obyvateľstva spojená s nárastom protigardistických nálad v spoločnosti. Nehovoriac o tom, že existujúce zákonné normy nemohli cvičenca nijako prinútiť, aby brannú výchovu absolvoval pravidelne. Uvedené skutočnosti boli na príčine, že vykonávanie brannej výchovy bolo už koncom roku 1940 pozastavené, a to dovtedy, až HG a HM vycvičí dostatok vlastných, spoľahlivých inštruktov a funkcionárov a kým sa vypracuje nový zákon o brannej výchove.

Spolupráca HG a armády pri plnení záväzkov vyplývajúcich z ich povinnosti organizovať brannú výchovu sa z hľadiska potrieb režimu neobmedzovala iba na jej praktické zabezpečenie. Spočívala tiež v spoločnej propagácii myšlienok brannosti, tak ako ich charakterizovala ľudácka propaganda. Ako príklad možno uviesť spoločné manifestačné vystúpenia a nástupy, ktorých cieľom bolo demonštrovať vernosť a poslušnosť strane a štátu, ale tiež zakryť stále pretrvávajúcu vzájomnú nevraživosť. V tomto duchu prebiehali veľkolepé oslavy pri príležitosti prvého výročia vzniku samostatného slovenského štátu. Deklaratívne vyjadrenia jednoty HG a armády sprevádzali manifestáciu vo Veľkých Uherciach, ktorá sa uskutočnila 10. marca 1940 pri príležitosti 1. výročia úmrtia „gardistického martýra“ A. Kopala zastreleného počas tzv. Homolovho puču. Slávnosti, ktorej vrcholom bolo odhalenie pomníka A. Kopala, a ktorú noviny Gardista charakterizovali ako „živelnú manifestáciu za slobodu slovenského národa a za nezávislosť slovenského štátu“, sa zúčastnili viacerí poprední predstavitelia ľudáckeho re-

⁴⁶VHA, f. MNO dôverné 1940 – 1942, č. k. 9, č. j. 152 215, kurzy pri peších plukoch pre inštruktov HG (FS) – zriadenie z 19. 2. 1940.

⁴⁷SNA, f. 604, 604 – 66 – 2, rozkaz HV HG č. 15 z 29. 4. 1940.

⁴⁸SNA, f. 605, 605 – 19 – 5, rámcové osnovy BV pre chlapcov vo veku 6 – 10 rokov.

⁴⁹VHA Tmava, f. MNO dôverné 1940 – 1942, č. k. 9, b. č., sťažnosť okresného veliteľa v Trenčíne z 2. 4. 1940.

⁵⁰Bližšie pozri BAKA, I.: Židovský tábor v Novákoch 1941 – 1944. Bratislava 2001, s. 20.

žimu. Gardistická propaganda vysoko hodnotila najmä emotívny prejav F. Čatloša, ktorý pred nastúpenými formáciami HG a vojska vyhlásil: „... my prítomní vojaci symbolicky zdôrazňujeme účasť celej slovenskej armády na tomto pietnom akte a sľubujeme, že v budúcnosti nás preliata krv Antona Kopala spojí na večné časy v jednotné šíky, ktoré nedopustia, aby slovenský národ trpel a trnul nad svojou budúcnosťou. ... Vyhlasujem Hlinkovu gardu za jedno s vojskom a vojsko za Hlinkovu gardu. Spoločne budeme poslúchať rozkazy najvyššieho veliteľa, prvého prezidenta Slovenskej republiky Dr. Jozefa Tisu.“⁵¹ Čatlošovo úsilie vytvoriť na verejnosti dojem, že HG a armáda tvoria jeden „nerozborný celok“, však nesúvisela len s povinnosťou angažovať sa za ideály brannej výchovy. Svoje tu pravdepodobne zohrali aj Čatlošove osobné sympatie voči radikálom v období prehlbujúceho sa vnútropolitického konfliktu medzi dvoma krídlami ľudáckeho tábora.

V podobnom duchu sa totiž niesol jeho prejav na porade veliteľov HG v Trenčianskych Tepliciach 19. mája 1940, kde okrem iného povedal: „... buďte si istí, že máte celú oporu v slovenskej armáde...“⁵² Rokovanie, z ktorého si hlavný veliteľ HG odniesol jednomyselnú podporu pri presadzovaní svojich radikálnych požiadaviek na presadenie vnútropolitických zmien a na bližšie pripútanie Slovenska k Nemecku, bolo príčinou ďalšej vnútro politickej krízy. Jej dôsledkom bolo odvolanie Macha z funkcie a ešte väčšie pripútanie HG k HSLS. Tu si treba položiť otázku, aký postoj by zaujala armáda v prípade vnútorného prevratu v prospech HG? Napriek tendenciám samotného Čatloša možno konštatovať, že väčšina armády by stála v prípade otvoreného konfliktu na strane Tisovho krídla, čo vyplýva už z charakteru, akým sa vyvíjali vzťahy a spolupráca s HG v predchádzajúcom období. Zmeny v HG v skutočnosti len posilnili jej branné poslanie. V úsilí odpútať pozornosť gardistov od vnútro politickej krízy vyšiel už 27. júna obežník HV HG, na základe ktorého sa mali na úrovni miestnych veliteľstiev okamžite zakladať športové odbory HG.⁵³ Armáda privítala ďalšie nariadenie, podľa ktorého museli všetci členovia HG, ktorí dosiaľ skrývali zbrane, ihneď ich odovzdať na žandárskej stanici. Načrtnuté vnútro politické zmeny však nemali dlhé trvanie. V skutočnosti len urýchlili zásah nacistov v Salzburgu koncom júla 1940. Tí nemohli tolerovať úplné oslabenie radikálov, ktorých využívali ako nátlakový prostriedok proti Tisovej vláde, pri presadzovaní nacistického vplyvu na Slovensku. Na poradách so slovenskou delegáciou Nemci opäť posilnili ich pozíciu a presadili zmeny, ktoré mali byť zárukou, že na Slovensku sa vytvorí režim „plniaci nacistické príkazy – úplne, bez pochybností“.⁵⁴

Na spoluprácu medzi armádou a HG však tieto zmeny vplyv nemali. Na druhej strane len prehĺbili ich nie veľmi dobré vzťahy. Dôkazom toho je aj fakt, že v januári 1941 sa aj sám minister Čatloš postavil na stranu Tisovho krídla v prípade známeho gardistického pokusu o puč.⁵⁵ Spolupráca medzi HG a armádou sa už v nasledujúcom období neprehĺbila, práve naopak. A to ani po vypuknutí vojny proti ZSSR v júni 1941. Povinnosťou HG bolo spolupôsobiť pri organizovaní CPO, propagandy, „svojpomocných prác“, vypomáhať štátnym bezpečnostným zložkám (hliadkovacia, hlásna služba...). Okrem toho niekoľko stoviek gardistov sa v roku 1941, podobne ako v roku 1939, dobrovoľne prihlásilo do armády.⁵⁶ S iným využitím HG sa už na MNO nepočítalo, napriek návrhom HV HG, že vytvorí samostatnú jednotku, pod vedením vlastných dôstojníkov. A to v úsilí pridať sa podľa vzoru Waffen SS, k „európskemu ťaže-

⁵¹Gardista, 14. 3. 1940, s. 2, Slávnosť hrdinu A. Kopála.

⁵²SNA, f. Národný súd (NS), II A – 947, Tn ľud 12/47, F. Čatloš.

⁵³SNA, f. Policajné riaditeľstvo v Bratislave 1920 – 1950 (PR), č.k. 145, s. 615.

⁵⁴LIPTÁK, L.: Prípravy a priebeh salzburských rokovaní roku 1940 medzi predstaviteľmi Nemecka a slovenského štátu. In: Historický časopis, XIII, 1965, č. 3, s. 364.

⁵⁵Bližšie okolnosti tzv. Lichardusovho puču sú zatiaľ stále nejasné.

⁵⁶SNA, f. PR, č. k. 145, s. 671, HG – spolupráca s CPO, obežník HV HG zo 3. 7. 1941; f. 209, 209 – 386 – 3, žatevné práce – propagácia pomoci, obežník HV HG zo 14. 7. 1941; VHA Trnava, f. MNO 1939 – 1945, sp. taj, č.k. 11, sig. 11/96/11, obrana proti parašutistom – spolupráca HG s vojskom z 20. 6. 1941.

niu proti bolševizmu“. Na druhej strane ani v radoch členskej základne HG sa táto myšlienka nestretla s veľkým nadšením. Pokus o vytvorenie jednotky preto skončil už v štádiu príprav v novembri 1942.⁵⁷

Z hľadiska dlhšieho časového horizontu armáda postupne oklieštila právomoci HG aj na poli brannej výchovy. Ako som už uviedol, jej praktický výkon sa z uvedených dôvodov skončil neslávne koncom roka 1940. Ani tento neúspech však HG neodradil. Už na prelome rokov 1940 a 1941 začala s organizovaním pravidelných kurzov pre okresných, ale aj miestnych veliteľov a referentov HG. Ich cieľom bolo vychovať káder schopných inštruktorov (akúsi elitu HG), ktorí by skvalitnili prácu na poli brannej výchovy v samotnej HG, a následne na celospoločenskej úrovni. Armáda tu priamo zainteresovaná nebola, ako inštruktori pre jednotlivé kurzy HG spočiatku vypomáhali vybraní príslušníci SS.⁵⁸ Dňa 14. marca 1941 sa pri slávnostnom defilé pred Slovenským národným divadlom po prvýkrát predstavili „vybrané jednotky brannej výchovy“ (neskôr premenované na „úderné oddiely“), ktorých rozlišovacím znakom bola uniforma farby poľnej šede.⁵⁹ Ani ďalšie kroky HG smerujúce k väčšej profesionalizácii jej funkcionárov a dôstojníkov za pomoci inštruktorov z Waffen SS (napr. vznik dôstojníckej školy HG v Bojniciach, organizovanie kurzov pre svojich dôstojníkov v Sennheime v Nemecku), ani koketovanie s myšlienkou vytvoriť podľa tejto organizácie elitnú vojenskú jednotku, však už neprinesli prielom v postavení HG v rámci branného systému. Na druhej strane neúspechy na tomto poli si HG úspešne kompenzovala svojou účasťou v úlohe perzekučného nástroja pri tzv. riešení židovskej otázky, najmä pri deportáciách Židov v roku 1942 do nacistických vyhladzovacích táborov.

Právo organizovať brannú výchovu však armáda získala až v roku 1943, a to s podporou samotnej HSLS. Stalo sa tak na základe zákona o brannej výchove z 1. apríla 1943.⁶⁰ Jeho vydanie v skutočnosti len prehĺbilo zlé vzťahy medzi HG a armádou a vyvolalo krízu v samotnej HG medzi ultraradikálnou skupinou bývalého náčelníka štábu HV HG O. Kubalu a skupinou hlavného veliteľa A. Macha. Tá bola jedným z prejavov vrcholiaceho ústupu HG z bývalých politických pozícií a jej odsúvania do polohy pomocného nástroja štátnej policajnej služby.⁶¹ V úsilí vystupňovať militarizáciu spoločnosti v súvislosti s približovaním východného frontu, ako i narastaním odbojového hnutia, vzniklo už 1. mája 1943 Veliteľstvo brannej výchovy. Do jeho kompetencie spadalo riadenie povojenskej brannej výchovy, ako i kontrola predvojenskej výchovy, ktorú aj naďalej organizovala Hlinkova mládež. Starostlivosť o ideologickú indoktrináciu obyvateľstva prostredníctvom brannej výchovy prevzala priamo HSLS, ktorá dozerala aj na výber vhodných funkcionárov pre jednotlivé veliteľstvá brannej výchovy. Na druhej strane je pravdepodobné, že na novozriadené funkcie oblastných, okresných a miestnych veliteľov brannej výchovy sa dostala tiež väčšina vycvičených príslušníkov HG.⁶² Branná výchova sa takýmto spôsobom organizovala až do vypuknutia SNP, aj keď zďaleka nie v takom rozsahu aký sa pôvodne predpokladal.

Spolupráca medzi armádou a HG sa už neprehĺbila ani v súvislosti s presúvaním niektorých funkcií bezpečnostných orgánov MV na MNO, a to v úsilí zabrániť destabilizácii ľudáckeho režimu v roku 1944. Na druhej strane v tomto období už HG nepredstavovala výraznejšiu silu, jej členská základňa sa scvrkla na pár tisíc režimu oddaných jednotlivcov. Charakter spolupráce HG a armády sa zmenil až po vypuknutí SNP.

⁵⁷SNA, f. NS, II A – 899, Tn ľud 8/46, A. Mach, dôverný obežník HV HG z 3. 11. 1942.

⁵⁸Slávnostné zakončenie kurzov bolo dňa 28. 4. 1941 v Bratislave. Spolu bolo na celom Slovensku vycvičených 4 200 inštruktorov. Gardista, 30. 4. 1941.

⁵⁹Gardista, 12. 4. 1941, s. 8, Hlinkova garda a brannosť národa.

⁶⁰Slovenský zákonník 1943, zákon 31 Sl. z.

⁶¹KORČEK, J.: Slovenská republika 1943 – 1945. Bratislava 1999, s. 35.

⁶²Bližšie pozri VHA Trnava, f. Veliteľstvo brannej výchovy 1943 – 1944, č.k. 1. Veliteľstvu brannej výchovy podliehalo 14 oblastných, 60 okresných, (?) miestnych veliteľstiev, (?) podnikových veliteľstiev.